

Afisze teatru w Toruniu w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej i zasobie Archiwum Państwowego w Toruniu*

Z życiem każdego teatru nierozzerwalnie jest związany afisz. Na arkuszach papieru poza informacjami o tym, jaki spektakl będzie wystawiany, przez kogo został wyreżyserowany oraz kto zagra główne role, można wyczytać historię, rozwój i charakter instytucji kulturalnej.

Badania wykazały, że afisze teatralne były znane już w starożytnym Egipcie¹. W Grecji informacje teatralne podawano na bielonych ścianach albo na niewielkich drewnianych tablicach. Podobnie było w starożytnym Rzymie, gdzie ogłoszenia umieszczano na partiach murów ograniczonych specjalnym pilastrem. Pierwsze afisze podawały jedynie tytuł sztuki.

Europejski afisz teatralny ujrzał światło dzienne w roku 1429 w Londynie². Dziś można go oglądać w londyńskim muzeum teatralnym, zorganizowanym przez teatrologa Hendersona. Afisz ten, wykonany na pergaminie, z napisem ręcznie wykalfigrafowanym, z dodatkiem ozdób oraz artystycznych winiet i inicjałów, jest obecnie unikatem.

Początkowo tworzone bardzo mało afiszy, z tego też powodu dzisiaj możemy nazwać białymi krukami. Sporządzany w jednym egzemplarzu, zazwyczaj na papierze pergaminowym afisz wędrował wraz z trupą teatralną z miasta do miasta. Po dotarciu do celu, odpowiednio zabezpieczony, był przyczepiany w najbardziej ruchliwym miejscu, aby każdy zainteresowany mógł dowiedzieć się o przedstawieniu.

Ówczesny afisz bardzo różnił się od dzisiejszego. Przede wszystkim był formą zaproszenia na spektakl, a nie jak obecnie jedynie informacją. Na afiszu widniał tylko tytuł sztuki, data, godzina wystawienia i zapraszający. Jeśli był to teatr prywatny, należący do możnego lub panującego, zapraszano w imieniu właściciela. Na przedstawienie teatru wędrownego zapraszał jego dyrektor. Afiszowe zaproszenia w XVI, XVII i XVIII wieku nie informowały o wykonawcach. Pierwsze nazwiska aktorów pojawiły się dopiero w 1770 r.

Początkowo afisze teatralne utrzymywane były w przesadnym, patetycznym tonie. Przypominały nieco dzisiejsze afisze kinowe i cyrkowe, których głównym celem jest przyciągnięcie jak największej liczby widzów.

Wraz z rozwojem drukarstwa afisze teatralne zaczęto również drukować. Ze względu na niższy koszt produkcji, teatr mógł sobie pozwolić na wydrukowanie większej liczby egzemplarzy. Afisze stały się nie tylko zaproszeniem na przedstawienie, ale także biletem wstępu na salę teatralną. W ten sposób wykształcił się

* Podstawą artykułu są badania przeprowadzone na potrzeby niewydanych drukiem prac magisterskich Marleny Pietruszak (Jabłońskiej) pt. *Katalog afiszy teatru w Toruniu 1922–1948*, mps, Toruń 2001, i Weroniki Koralewskiej pt. *Afisze teatralne w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej z lat 1946–1989*. Katalog, mps, Toruń 2010.

¹ J. Lipiński, *O afiszu, reklamie i krytyce*, Pamiętnik Teatralny, R. 11: 1962, z. 1, s. 43–46.

² J. Sokolicz Wroczyński, *Historia teatralnego afisza*, Scena Polska, R. 10: 1930, z. 22, s. 5; *500-lecie afiszów teatralnych*, Scena Polska, R. 9: 1929, z. 21, s. 20.

afisz prywatny. Każdy, kto zakupił taki bilet w kasie, stawał się jego właścicielem i po obejrzanym spektaklu mógł go zabrać do domu i zachować na pamiątkę.

Według Jana Sokolicza Wroczyńskiego dość szybko z afiszem powiązano reklamę handlową. Kupcy, którzy zauważyli duże zainteresowanie afiszem wśród społeczeństwa, zaczęli wykorzystywać go do celów ogłoszeniowych³. Za odpłatnością i zgodą dyrektora można było umieścić reklamę promującą daną firmę lub produkt. We wspomnianym muzeum teatralnym w Londynie znajduje się afisz z XVIII wieku, wykonany z ciasta i czekolady. Na tego typu pomysł „słodkich afiszy” wpadł pewien przedsiębiorczy Amerykanin. Afisze wyrabiał z cienkiego słodkiego ciasta, literki zaś były z czekolady. Taki afisz stawał się bombonierką, którą można było schrupać w czasie spektaklu.

Pierwsze pojawienie się afisza w Polsce łączy się albo z przedstawieniem szkolnym wystawionym przez kolegium jezuickie w Gdańsku w 1618 r., albo z otwarciem dla publiczności teatru królewskiego w 1765 roku⁴. Niestety brakuje informacji o tym, jak wyglądał afisz z przedstawienia szkolnego oraz potwierdzenia, czy rzeczywiście był on jednym z pierwszych afiszy w Polsce. Przyjmując umownie rok 1765 jako datę początkową, prawdopodobnie historia polskiego afisza teatralnego zaczęła się od przedstawienia pt. *Natraci* Bielawskiego. Od tej chwili afisz stał się nierozdzielalnym elementem zwiastującym wystawienie sztuki.

W czasach Królestwa Polskiego zakończyła się wolność wyboru spektakli, a afisze musiały być drukowane w dwóch językach: polskim i rosyjskim. Pierwszy taki afisz pojawił się 22 marca 1867 r., ostatni zaś 4 sierpnia 1915 r. Niejednokrotnie afisze były cenzurowane, np. Helena Modrzejewska 1 marca 1872 r. po raz pierwszy wystawiła sztukę Juliusza Słowackiego pt. *Maria Stuart*, na afiszach widniały jedynie inicjały autora – J. S. Afisze informujące o przedstawieniu pt. *Mazepa* 26 kwietnia 1873 r. również podawały tylko inicjały autora, a cenzura ingerowała jeszcze bardziej, zmieniając słowo „król” na słowo „książę”⁵.

Niestety skromna literatura przedmiotu zawiera niewiele ustaleń na temat historii afisza teatralnego w XIX i XX wieku. Afisze z tego okresu miały podwójne tytuły, w tym tłumaczenia na język polski. W czasach zaborów niekiedy tekst na afiszu rozpoczynał się słowami „Za pozwoleniem Zwierzchności [...]”; zwykle informował wtedy o gościnnym występie teatru. Nowością były reklamy handlowe umieszczane na odwrocie (całostronicowe) bądź u dołu afisza. Po drugiej wojnie światowej oprócz afiszy teatralnych pojawiły się plakaty, które z czasem zaczęły wypierać afisz⁶.

Afisze teatralne dostarczają informacji dotyczących dyrekcji teatru, personelu artystycznego i współtwórców spektaklu. Analizując zmiany zachodzące w jego treści i budowie możemy odpowiedzieć na wiele zasadniczych pytań związanych z teatrem i szerzej – z tzw. życiem kulturalnym, a odpowiedzi mogą posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych badań. Zmiany nazwy teatru mogą świadczyć o pewnych tendencjach o charakterze administracyjnym i organizacyjnym. Repertuar informuje o tym, jakie sztuki były wystawiane najczęściej, jakie cieszyły się największym zainteresowaniem. Dzięki afiszom można poznać nazwiska aktorów i role przez nich grane, dowiedzieć się, kto i w jakim okresie był gwiazdą, a kto tylko statystą. Analizując treść afiszy zaobserwować można wszelkie zmiany personalne

³ 500-lecie afiszów, s. 20; J. Sokolich Wroczyński, op. cit., s. 5.

⁴ Z. Raszewski, *Warszawski afisz dzienny. Teatr Narodowy i jego kontynuacje (1765–1915)*, Pamiętnik Teatralny, R. 36: 1982, z. 4, s. 492.

⁵ J. Sokolich Wroczyński, op. cit., s. 5–6.

⁶ J. Mulczyński, *Afisze i plakaty teatralne*, Kronika Miasta Poznania, t. 3: 2000, s. 279–289.

zachodzące w teatrze. Otrzymać odpowiedzi na pytania: kto i w jakim okresie tam pracował, kto reżyserował wystawiany spektakl, w jakiej scenografii i przy czym akompaniamencie najchętniej oglądano przedstawienia? Wszystkie te wiadomości pozwalają rozpocząć badania nad teatrem jako instytucją kulturalną. Afisze dostarczają ponadto informacji o przemianach społeczno-ekonomicznych. Ceny biletów teatralnych wskazują, jak rozkładał się udział miejsc najdroższych i najtańszych, jaką wartość miał pieniądź, w jakim okresie płacono marką polską, a w jakim złotówką, pozwalają też zaobserwować zjawisko inflacji. Dzięki afiszom można zauważyć zmiany zachodzące w zwyczajach i obyczajach społeczeństwa, poznać ówczesne normy kulturalne i społeczne, pewne trendy mody i dobrego tonu. Wnikliwa analiza może wreszcie odsłonić sprawy związane z marketingiem i reklamą tamtych lat. Generalnie – afisze teatralne charakteryzuje ścisły związek z ich twórcą, duża wartość informacyjna, a także unikatowość i неповtarzalność pod względem formy i treści.

Twórcą materiałów ulotnych poddanych analizie w niniejszym artykule jest teatr w Toruniu. Na przestrzeni lat zmieniała się jego nazwa, obszar działalności, struktura organizacyjna, a także profil i charakter działalności kulturalnej. Był Teatrem Narodowym, Teatrem Miejskim oraz Teatrem Polskim, od końca okresu międzywojennego Teatrem Ziemi Pomorskiej. W roku 1961 przyjął obecną nazwę Teatr im. Wilama Horzycy⁷.

Po pierwszej wojnie światowej dyrektorem teatru został mianowany Franciszek Frączkowski⁸, jednak już w 1921 r. zastąpił go Mieczysław Szpakiewicz⁹. W tym okresie teatr używał zamiennie nazwy Teatr Narodowy oraz Teatr Miejski. Następcą Szpakiewicza w latach 1924–1926 był aktor warszawski Karol Benda¹⁰. Połączył on trzy sceny, trzech miast pomorskich w jedną organizacyjną całość: Toruń z siedzibą opery i operetki, Bydgoszcz z wielkim dramatem i komedią oraz Grudziądz ze sceną kameralną; działały one wówczas jako Zjednoczone Teatry Pomorskie¹¹. W latach 1927–1930 kierownictwo instytucji sprawował Jerzy Rygier. Po upadku Zjednoczonych Teatrów Pomorskich scena toruńska przyjęła nazwę Teatru Pomorskiego, a nominację na dyrektora otrzymał ponownie Karol Benda¹². Od nowego sezonu 1930/1931 zmienił on nazwę teatru na Teatr Polski w Toruniu.

⁷ H. Bełkot, *Kultura w latach 1920–1939*, [w:] *Historia Torunia*, red. M. Biskup, t. 3, cz. 2, Toruń 2006, s. 399–407; M. Niedzielska, *Organizacja niemieckiego życia kulturalnego w latach 1939–1945*, [w:] ibidem, s. 674–679; J. Serczyk, *Wspomnienie o Toruniu z czasów drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 1982, s. 56; A. Tujakowski, *Tradycje teatralne Torunia*, [w:] *50 lat sceny toruńskiej*, Toruń 1970; *Trzechlecie Teatru Narodowego w Toruniu 1920–1923*, red. W. Pawłowski, Toruń 1923, passim.

⁸ Zob. J. Bełkot, *Frączkowski Franciszek*, Toruński Słownik Biograficzny (dalej: TSB), red. K. Mikulski, t. 1: 1998, s. 99–100; *60-lat sceny polskiej w Toruniu*, Toruń 1980, s. 3; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu 1920–1939*, Gdańsk–Bydgoszcz 1975, s. 11–22.

⁹ Zob. J. Bełkot, *Szpakiewicz Mieczysław*, TSB, t. 1: 1998, s. 232–234; *60 lat sceny polskiej*, s. 4; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu*, s. 23–57.

¹⁰ Zob. J. Bełkot, *Benda Karol*, TSB, t. 1: 1998, s. 27–28; *60 lat sceny polskiej*, s. 5; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu*, s. 58–80.

¹¹ Połączenie miało spowodować, że w każdym mieście w ciągu trzech tygodni byłoby do obejrzenia po pięć premier sztuk różnych gatunków. Tyle premier nie mogło jednak liczyć na komplety widowni i teatr zbankrutował. Benda został zmuszony do rezygnacji z kierownictwa jeszcze przed końcem kadencji. Od marca 1927 r. do końca sezonu sceną kierował ponownie K. Benda, który ratował drugą połowę sezonu nowymi propozycjami; zob. S. Kwaskowski, *Życie teatralne Torunia w latach 1920–1939*, [w:] *50 lat sceny toruńskiej*, Toruń 1970; s. 28–30; idem, *Teatr toruński za dyrekcji Karola Bendy*, *Rocznik Toruński*, t. 2: 1967, s. 115–129.

¹² Zob. J. Bełkot, *Rygier Jerzy*, TSB, t. 3: 2002, s. 191–192; *60 lat sceny polskiej*, s. 6–8; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu*, s. 91–112.

Z powodu braku kandydata na stanowisko dyrektora na kolejny sezon zostało powołane Zrzeszenie Artystów, składające się z pięcioosobowego zarządu; główną rolę odgrywali w nim Józef Cornobis¹³, Stanisław Jaworski i Władysław Ilcewicz. Instytucja działała pod nazwą Teatr Polski w Toruniu i miała być reprezentowana przez Józefa Cornobisa, który po zakończeniu sezonu zdecydował, że w następnym sezonie 1933/1934 sam nią pokieruje. W tym okresie scena toruńska po raz kolejny otrzymała nową nazwę: Teatr Narodowy. Nowy sezon 1934/1935 rozpoczęto nie tylko od zmiany dyrektora teatru, na którego Ministerstwo Kultury wybrało Władysława Brackiego¹⁴, ale także nazwy: na Teatr Ziemi Pomorskiej. Miał on swoją działalnością obejmować większość miast pomorskich, wraz z Gdynią i Gdańskiem¹⁵. Po drugiej wojnie światowej dyrektorem już w grudniu 1945 r. został Wilam Horzyca¹⁶, który w ciągu trzech sezonów odbudował Teatr Ziemi Pomorskiej. Jego następca, Aleksander Rodziewicz¹⁷, w 1949 r. postanowił połączyć sceny toruńską i bydgoską pod nazwą Państwowe Teatry Ziemi Pomorskiej Bydgoszcz–Toruń¹⁸. Kolejny dyrektor, Hugon Moryciński¹⁹, w 1960 r. przemianował instytucję na Teatry Dramatyczne Bydgoszczy i Torunia. Rok później nastąpił definitywny rozdział obu teatrów. Nowy etap w dziejach sceny toruńskiej rozpoczęto od zmiany nazwy, oddając hołd dawnemu dyrektorowi Wilamowi Horzycy. Teatrem nadal kierował Hugon Moryciński²⁰. W 1973 r. dyrektorem placówki został Michał Rosiński²¹, a następnie Marek Okopiński²². W 1983 r. po raz pierwszy stanowisko dyrektora objęła kobieta, Krystyna Meissner, a po jej rezygnacji Jadwiga Oleradzka, która pełni tę funkcję do dziś²³.

Zachowane materiały archiwalne nic nie mówią na temat tworzenia afiszy teatralnych, a literatura przedmiotu – jak wspomniano – jest nazbyt skromna. Możemy zatem opierać się jedynie na hipotezach, odnosząc dzisiejsze rozwiązania do rzeczywistości omawianych okresów²⁴.

Przed rozpoczęciem sezonu artystycznego dyrektor teatru, po uprzednich konsultacjach, podejmował decyzję co do repertuaru na najbliższy rok²⁵, a następnie mianował reżyserów spektakli. Po nominacji reżyser rozpoczynał pracę nad konkretnym przedstawieniem: ustalał obsadę, nadzorował próby, współpracował z scenografami i muzykami, wyznaczał datę premiery. Z reżyserem spektaklu kon-

¹³ Zob. J. Belkot, *Cornobis Józef Karol*, TSB, t. 3: 2002, s. 41–42; *60 lat sceny polskiej*, s. 10; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu*, s. 113–132.

¹⁴ Zob. J. Belkot, *Bracki Władysław Jan*, TSB, t. 1: 1998, s. 42–43; *60 lat sceny polskiej*, s. 10–11; S. Kwaskowski, *Teatr w Toruniu*, s. 151–192.

¹⁵ S. Kwaskowski, *Życie teatralne Torunia*, s. 35.

¹⁶ Zob. J. Skuczyński, *Wilam Horzyca*, TSB, t. 1: 1998, s. 117–119; *60 lat sceny polskiej*, s. 13–15; L. Kuchtówna, *Wielkie dni małej sceny. Wilam Horzyca w Teatrze Ziemi Pomorskiej w Toruniu 1945–1948*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, passim.

¹⁷ Zob. *Aleksander Rodziewicz*, TSB, t. 2: 2000, s. 207–208; *60 lat sceny polskiej*, s. 15.

¹⁸ S. Kwaskowski, *Życie teatralne Torunia*, s. 42–44; *60 lat sceny polskiej*, s. 17; *Teatr w Bydgoszczy i w Toruniu*, wydanie specjalne z okazji 100. premiery PTZP, Bydgoszcz 1955, passim.

¹⁹ J. Belkot, *Hugon Moryciński*, TSB, t. 1: 1998, s. 179–181; *60 lat sceny polskiej*, s. 18–19.

²⁰ S. Kwaskowski, *Życie teatralne Torunia*, s. 44–54.

²¹ *60 lat sceny polskiej*, s. 22.

²² Zob. J. Belkot, *Okopiński Marek*, TSB, t. 2, s. 182–184.

²³ *Teatr w Toruniu 1920–2000*, red. J. Skuczyński, Toruń 2000, 68–79.

²⁴ Hipoteza została wysunięta na podstawie rozmowy przeprowadzonej 8 XI 2000 r. z Panią Beatą Banasik, kierownikiem literackim Teatru im. W. Horzycy w Toruniu.

²⁵ Dziś jest to dyrektor artystyczny. W latach 1922–1948 na czele teatru stał dyrektor (generalny), któremu podlegały sprawy administracyjne i artystyczne, Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Teatr Toruński (dalej: TT), sygn. 38.

taktował się kierownik literacki (niekiedy stanowisko kierownika literackiego łączono z funkcją kierownika artystycznego); oczywiście musiał zapoznać się z treścią sztuki, jej charakterem i adresatem. Reżyser zobowiązany był przedstawić mu listę osób biorących udział w przygotowaniu przedstawienia (nazwiska aktorów, muzyków i scenografa), dokładną datę premiery i uzgodniony z dyrektorem harmonogram późniejszych występów. Kierownik literacki spotykał się z grafikami, częstokroć na stałe współpracującym z teatrem, przekazywał mu niezbędne informacje, swoje wymagania i pomysły, i zlecał mu wykonanie kilku projektów afisza. W drukarni przygotowywany był tak zwany stały poddruk afisza. Była to karta bez treści indywidualnych (odnoszących się do danego przedstawienia) ze stałymi elementami opisu (herb, nazwa i adres teatru, nazwisko dyrektora). Plastyk prezentował kierownikowi swoje propozycje i wspólnie wybierali najlepszy projekt, wprowadzając niezbędne poprawki. Po ostatecznej akceptacji projektant dostarczał wzorcowy afisz w skali 1: 1, który następnie przekazywany był do drukarni (na afiszach nazwę drukarni zawsze umieszczano u dołu arkusza).

W drukarni na gotowy poddruk nanoszono treści indywidualne, tworząc w ten sposób oryginalny afisz, który następnie powielano. Trudno dziś powiedzieć, w ilu egzemplarzach drukowano afisze teatralne – możemy zakładać, że od kilku do kilkunastu dla jednego przedstawienia. Po zdjęciu sztuki z afisza lub gdy afisz się zdezaktualizował (np. w wyniku zmiany obsady) egzemplarz obowiązkowy wraz z kopią oddawano do archiwum artystycznego, pozostałe natomiast do pracowni artystycznej jako brudnopisy.

Zgodnie z obowiązkiem zabezpieczenia państwowej części narodowego zasobu archiwalnego, archiwa państwowe otrzymują komplet materiałów ulotnych wytwarzanych przez jednostki będące pod nadzorem państwowej służby archiwalnej. Ten rodzaj dokumentacji gromadzą i przechowują także biblioteki, instytuty i muzea oraz inne placówki kulturalne²⁶.

Afisze toruńskiego teatru przechowywane są w archiwum państwowym w Toruniu oraz Książnicy Kopernikańskiej. Afisze archiwalne mają ścisły związek ze swym twórcą i to zarówno związek merytoryczny, jak i fizyczny. Całość akt toruńskiego teatru została bowiem przekazana do archiwum państwowego w latach 1971–1985²⁷. Tam też z uwagi na częściowy ich rozsyp, brak w większości przypadków sygnatur oraz fragmentaryczność zachowania dokumentacji zdecydowano się opracować zespół według metody schematyczno-rzeczowej²⁸. Zespół „Teatr w Toruniu 1903–1994” został podzielony na trzynaście grup rzeczowych:

1. Kroniki teatru
2. Sprawozdania z działalności
3. Statystyka
4. Korespondencja
5. Zaproszenia, gratulacje, życzenia
6. Sprawy osobowe
7. Sprawy repertuarowe
8. Recenzje prasowe
9. Afisze teatralne
10. Programy, pamiętniki festiwalowe

²⁶ W. Sokołowska, *Informator o zbiorach dokumentów życia społecznego w bibliotekach, instytutach i innych placówkach w Polsce*, [w:] *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólno-krajowej konferencji*, Wrocław 1970, s. 87–98.

²⁷ A. Chruściel, *Wstęp do inwentarza zespołu „Teatr w Toruniu 1903–1994”*, APT, Pracownia Naukowa.

²⁸ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Toruń 1989, s. 62.

11. Fotografie
12. Dokumentacja sztuki
13. Projekty kostiumów

Wewnątrz grup nadano materiałom układ chronologiczny, jedynie grupa „Projekty kostiumów” otrzymała układ alfabetyczny według tytułów sztuk, z których pochodzą. Układ nie budzi zastrzeżeń, można go jednak poszerzyć o dwie dodatkowe serie – finansową i prawną.

Dziewięcią grupę zespołu stanowią afisze teatralne z lat 1922–1948. Zachowano w niej układ nadany w archiwum zakładowym (artystycznym), gdzie afisze ułożono chronologicznie, według sezonów teatralnych, a w ramach sezonów według kolejności wystawiania sztuk. Nie zawsze jednostką inwentarzową jest jeden sezon teatralny – dwie teczki założono dla jednego sezonu (sygn. 81 i 82) oraz jedną dla trzech: 1945, 1946, 1947 (sygn. 90). Seria „Afisze teatralne” liczy dwadzieścia jeden jednostek inwentarzowych, obejmujących około 3 tys. pojedynczych egzemplarzy. Afisze zebrane w grupy chronologiczne są oprawione w formie książki w twardej obwolucie, z oryginalnym tytułem nadanym jeszcze w teatrze. Układ wewnątrz teczki jest zwykle układem kancelaryjnym, zdarzają się jednak afisze zszyte w odwrotnej kolejności chronologicznej (sygn. 74). Pewne utrudnienia mogą użytkownikowi sprawić błędy w numeracji kart lub brak takiej numeracji. Zachowały się również jednostki w papierowej oprawie, w której afisze pozostają luźne; taki stan może powodować zaburzenia chronologii i trwałe uszkodzenia arkuszy. W omawianej serii, obok druków zapowiadających przedstawienia, znajdują się także druki informujące o repertuarze w poszczególnych sezonach oraz programy tygodniowe.

Ogólny stan zachowania toruńskich afiszy można uznać za dobry. Sporadycznie zdarzają się uszkodzenia w postaci zagięć i naddarć. Niestety, materiał nie jest kompletny – luki chronologiczne obejmują całe sezony 1925/1926, 1926/1927 i 1940–1944. Być może przyczyną były zmiany administracyjne – w latach 1925–1926 placówka działała pod nazwą Zjednoczone Teatry Miejskie Toruń-Bydgoszcz-Grudziądz, w latach 1926–1927 jako Opera Pomorska – Zrzeszenie artystów, z kolei od 1 września 1939 do 1 lutego 1945 r. nie było w Toruniu polskiej sceny zawodowej, w gmachu teatru odbywały się przedstawienia opery i operetki niemieckiej. Braki afiszy występują również w ramach sezonów, są one jednak na tyle niewielkie, że nie zacierają obrazu całości i nie obniżają wartości informacyjnej całej serii.

Przeprowadzając analizę aktoznawczą afiszy teatralnych z lat 1922–1948 przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu można wyróżnić co najmniej osiem okresów. Ich charakterystyka pozwala obserwować proces zmian zachodzących w administracji teatru, w technice wykonania afiszy i w formie przekazu treści.

Okres pierwszy przypada na lata 1922–1924. Typowe wówczas były afisze o wymiarach 230 x 310 i 250 x 340 cm, ze zminimalizowanymi elementami ozdobnymi, lecz zachowujące podstawowe elementy stałe. W nagłówku umieszczano nazwę teatru i nazwisko dyrektora, np. Teatr Miejski w Toruniu pod dyrekcją Mieczysława Szpakiewicza. Poniżej zapisywano tytuł sztuki i jej autora, nazwiska aktorów, reżysera i kierownika plastyczno-dekoracyjnego. Ceny biletów w markach polskich podawano w trzech kolumnach, z podziałem na miejsca. U dołu arkusza umieszczano repertuar na trzy kolejne dni. Interesujący jest zapis godzin rozpoczęcia i zakończenia spektaklu, w postaci ułamka, np. 7½–10½. Na afiszu odnaleźć można jego kolejny numer, numer widowiska, a także informację o tym, po raz który spektakl jest grany. Tło jest w przewadze beżowe, czasem różowe (za-

zwyczaj na różowym podkładzie i na afiszach o większym formacie zapraszano na występy gościnne), żółte lub pomarańczowe, sporadycznie niebieskie i zielone. Afisze ogłaszające przedstawienia dla dzieci mają bogatszą oprawę, więcej elementów ozdobnych i wyszukaną czcionkę. Niektóre afisze to swego rodzaju unikat. Na przykład afisz z 1924 r., na szarym arkuszu o wymiarach 320 x 470 cm, zapowiada „dodatek nadzwyczajny, wykrycie sensacyjnej afery szpiegowskiej. Jak działa tajny wywiad...”²⁹ – ów intrygujący concept miał pobudzić wyobraźnię i ludzką ciekawość, zachęcić do zakupu biletu i uczestnictwa w niezwyklej imprezie. Typowy wygląd afisza z tego okresu prezentuje ryc. 1.

Ryc. 1. Afisz z sezonu 1922/1923. Repr. za: Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Teatr Toruński (dalej: TT), APT, TT, sygn. 72

Okres drugi obejmuje dwa kolejne sezony 1927/1928 i 1928/1929. Drukowano wówczas afisze o różnych wymiarach, od 240 x 310 do 500 x 775 cm, pojedyncze nawet w formacie 655 x 1000 cm. Ich szata graficzna była zdecydowanie bardziej ozdobna i ekspresywna, na barwnym tle widniała niebieska i czerwona czcionka. Ceny biletów, już w złotówkach, nadal zapisywano w kolumnach. U dołu afisza czasem pojawiały się informacje o sponsorach i dodatkowych atrakcjach dla publiczności, np. „w antraktach św. Mikołaja będzie bawił grzeczne dzieci, a karcił złe”³⁰. Na niektórych afiszach widoczne są korekty – błędny napis zaklejało małą karteczką z poprawnym nadrukiem. Wyróżniają się afisze promujące występy gościnne i imprezy specjalne – mają zwiększony format, inną czcionkę i kolorystykę, odmienny układ graficzny. Bardzo interesujący pod względem formy jest afisz nr 134 z 1928 r. – zapisany dwustronnie, jakby miał być umieszczony w witrynie sklepu lub oknie wystawowym, by można było go odczytać z zewnątrz i wewnątrz. Typowy afisz z tego okresu pokazuje ryc. 2.

²⁹ APT, TT, sygn. 73.

³⁰ APT, TT, sygn. 74.

Ryc. 2. Afisz z sezonu 1927/1928. Repr. za: APT, TT, sygn. 74

Ryc. 3. Afisz z sezonu 1930/1931. Repr. za: APT, TT, sygn. 78

Kolejny okres przypada na lata 1930–1932. Popularny był wtedy afisz o wymiarach 320 x 480 cm. Do elementów stałych dodano nazwiska autorów inscenizacji i kostiumów oraz szczegółowe informacje o możliwości zakupu biletów. Afisze te mają bogatą ornamentykę. W nagłówku obok nazwy teatru i nazwiska dyrektora umieszczano trzy maski teatralne z elementami roślinnymi w formie ozdóbek. Maski z motywami roślinnym znajdowała się również u dołu arkusza. Pojawiły się nowe elementy ozdobne, tj. koła, okręgi, podkreślenia i pogrubienia. Treść afisza otoczona jest obwódką w postaci linii ciągłej lub układu geometryczno-roślinnego, zmieniającą się w zależności od rodzaju wystawianej sztuki. Obwódka i czcionka często były koloru czerwonego lub niebieskiego, tło również barwne. Do ciekawostek należy afisz z 25 lutego 1931 r. zapraszający na gościnny występ Kazimierza Krukowskiego. Na dużym arkuszu obok tekstu naklejono wyciętą z czasopisma postać mężczyzny w prochowcu i meloniku – należało się domyślać, że to zaproszony aktor. Aplikacja jest ciekawym elementem ozdobnym, jednak utrudniającym odczytanie treści afisza, gdyż nachodzi na tekst.

W tym okresie po raz pierwszy pojawiły się w toruńskim teatrze tygodniowe programy publikowane w postaci afisza. Przedstawione w formie tabeli, zawierają: dzień tygodnia, w którym sztuka jest wystawiana, datę, godzinę oraz tytuł przedstawienia z informacją o występujących gwiazdach i najtańszych biletach. Ilustracją zachodzących zmian może być afisz z sezonu 1930/1931 (ryc. 3).

Czwarty wydzielony okres obejmuje zaledwie jeden sezon teatralny 1932/1933. W 1932 r. toruńska scena otrzymała nazwę Teatr Polski. Zmieniono wtedy układ graficzny afiszy. Początkowo wyraźnie straciły na ozdobności – zredukowano ornamenty i wyeliminowano znaki graficzne. Z czasem przywrócono stosowane wcześniej dekoracje w postaci geometryczno-roślinnej obwódki i masek teatralnych

w nagłówku. Ceny biletów, z wyszczególnieniem ich składowych, podawano dla każdej kategorii miejsc. Błędne zapisy, najczęściej daty lub nazwiska, nie były zaklejane, jak wcześniej, lecz przekreślane, a poprawną treść nadpisywano czarnym lub czerwonym atramentem. W rezultacie afisze bardzo straciły na swej estetyce, przypominając bardziej brudnopis niż druk publiczny. Za przykład niech posłuży ryc. 4.

Okres piąty przypada na sezon 1933/1934. Rozpoczęła go kolejna zmiana nazwy teatru i wyglądu afisza. Teatr Narodowy – bo takie miano nosiła w tym czasie toruńska scena – zaprezentował się publiczności bardzo ozdobnym, bogatym artystycznie afiszem. Charakteryzują go różne kolory tła, nadruku i czcionki oraz bardzo efektowny, o symbolicznej wymowie nagłówek. Przedstawia on trzy twarze: profil smutny i profil uśmiechnięty oraz zamyśloną *en face* – niczym wiele twarzy teatru, który daje łączy, radość i zadumę. Na tym tle widnieją splecione duże litery *T* i *N*, otoczone wieńcem z liści. Pełna nazwa teatru została wypisana po łuku okalającym symboliczne logo. Jednak już od lutego 1934 r. wszystkie ozdoby znikają, pozostaje tylko treść afisza z jego stałymi i zmiennymi elementami. Typowy afisz z tego okresu pokazuje ryc. 5.

Lata 1934–1935 stanowią szósty wydzielony okres. Afisze Teatru Ziemi Pomorskiej, szczególnie na początku 1934 r., charakteryzuje wielka prostota, brak geometryczno-roślinnej obwódki i ozdobnych znaków graficznych. W nagłówku występuje jedynie nazwa teatru i nazwiska kierowników. Afisze z tego okresu, z ich przeważnie czarną, dużą czcionką na beżowym tle, sprawiają wrażenie monotonicznych, pozbawionych wyrazu. Nawet gościnne występy takiej osobistości jak Hanka Ordonówna nie były promowane w szczególny sposób, afisz z jej nazwiskiem przypomina setki zwyczajnych afiszy.

Dopiero od października 1934 r. nastąpiły pewne zmiany. W nagłówku afisza pojawił się herb teatru – gryf, mityczne, skrzydlate zwierzę w koronie. Od maja 1935 r. coraz częściej pojawiały się afisze kolorowe, z barwnym tłem i czcionką. Ewidentnie podniosło to ich estetykę i wizualną atrakcyjność. Zachodzące zmiany można zaobserwować porównując ryc. 6 i 7.

W latach 1936–1939 afisze Teatru Ziemi Pomorskiej ponownie utraciły swą kolorystykę i właśnie ta zmiana jest podstawą wydzielenia siódmego okresu. Na szarym, beżowym lub bładoniebieskim tle przeważała czarna, niekiedy czerwona lub granatowa czcionka. Kolory były przytłumione i wzrok odbiorcy przykuwały jedynie bardzo duże i proste w swej formie litery oraz pokaźny format afisza (320 x 545 cm). Zrezygnowano ze zdobień, pozostawiając jedynie przy nazwie teatru dwa siedzące gryfy. Z nagłówka zniknęło nazwisko dyrektora, umieszczane od tej pory obok nazwisk reżysera i autora dekoracji. Brak również numeru afisza i numeru widowiska oraz informacji o tym, który raz przedstawienie jest wystawiane. Ilustracją tego okresu może być afisz z sezonu 1936/1937 (ryc. 8).

Szczególne zainteresowanie wzbudza afisz z 25 maja 1938 r. promujący organizowaną w gmachu teatru „Wielką rewię mody, tańca i śpiewu”. Wydrukowano go na bładoniebieskim tle. Pod nagłówkiem umieszczono zdjęcie siedzącej na ławeczce elegancko ubranej kobiety w kapeluszu. W prostokątnych ramach, rozrzuconych asymetrycznie, umieszczono nazwiska gwiazd, które swą obecnością miały uświetnić imprezę. U dołu arkusza wymieniono nazwy firm z Warszawy, Torunia i Poznania wystawiających swe produkty: suknie, kapelusze, buty. Zapowiedziano również dodatkowe atrakcje – niespodzianki dla publiczności.

Ostatni, ósmy okres przypada na lata 1945–1948. Po przerwie wojennej afisze teatralne charakteryzują się wielką prostotą, oszczędnością środków wyra-

Ryc. 4. Afisz z sezonu 1932/1933. Repr. za:
APT, TT, sygn. 81

Ryc. 5. Afisz z sezonu 1933/1934. Repr. za:
APT, TT, sygn. 82

Ryc. 6. Afisz z sezonu 1934/1935. Repr. za:
APT, TT, sygn. 84

Ryc. 7. Afisz z sezonu 1934/1935. Repr. za: APT, TT, sygn. 85

zu i dużą czytelnością. Zrezygnowano całkowicie z elementów ozdobnych, pozostawiając jedynie herb teatru – gryfa w nagłówku afisza. Nazwisko dyrektora ponownie umieszczono pod nazwą teatru. Tekst przeważnie drukowano czarną czcionką o zróżnicowanym formacie, jedynie premiery ogłaszano czerwonymi lub granatowymi literami. Afisze z tego okresu są bardzo skromne i mało kolorowe, ale zarazem czytelne. Wzrok przyciąga duża czcionka, akcentująca najważniejsze treści. Widać tutaj wyraźny nacisk na informacyjną funkcję afisza, kosztem jego atrakcyjności. Bijący z nich smutek i nostalgia tamtych lat to kolejny dowód na to, że afisze są świadectwem swej epoki. Typowy afisz z tego okresu ilustruje ryc. 9.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Dziale Zbiorów Specjalnych posiada między innymi zbiór afiszy teatralnych. Gromadzono je na podstawie rozporządzenia ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego³¹. W zbiorze znajduje się około pięciuset afiszy teatralnych z lat 1903–1990. W większości są to pojedyncze afisze z teatrów z całej Polski, zarówno zawodowych, jak i amatorskich³², wśród nich zaś dodatkowo fotografie dokumentujące ważne wydarzenia oraz faksymile afiszy teatralnych. W poszczególnych działach Książnicy

³¹ Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, z dnia 4 VII 1927 r., *W sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i nagrań dźwiękowych*, Dz.U. 1927, nr 67, poz. 594 i 595.

³² Z działu „Przed 1945 rokiem” należy wymienić: Warszawski Teatr „Nowości”, Koło Dramatyczne Gimnazjum Męskiego, Kółko Miłośników Sceny, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Kółko Dramatyczne przy Cechach Rzemieślniczych w Białej Podlaskiej, Teatr Ludowy, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Męskiej, Zespół Harcerski w Chojnicach, Teatr Miejski we Włocławku, Miłośnicy Sztuki Żydowskiej z Tarnopola, Katolickie Stowarzyszenie Ludowe w Piasecznie, Koło Amatorskie w Podgórzu, Koło Stronnictwa Narodowego w Subkowy koło Tczewa, „Sekcja Teatralna” Szkoły Podstawowej nr 1, Koło Dramatyczne im. Sz. Anskiego przy Towarzystwie Kursów Wieczorowych w Brzezinach, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Cekcynie, Zespół Sceniczny Ośrodek Pracy nr 35 w Chełmnie, Związek Hallerczyków w Chełmży, Stronnictwo Narodowe, Towarzystwo Czytelników Ludowych w Gniewie, Koło Miłośników Sceny i Pieśni, Komitet Tygodnia Dziecka w Czersku, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Ludowe w Nowej Cerkwi, Grono Przyjaciół Sceny Polskiej w Skróczu, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Koło Amatorskie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej i Męskiej, Towarzystwo Ludowe, Koło Miłośników Kultury Antycznej, Sodalicia Mariańska Uczniów Gimnazjum Biskupiego w Pelplinie, Katolickie Stowarzyszenie Ludowe, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Męskiej, Katolicki Związek Abstynentów, Koło Miłośników Kultury Antycznej, Sodalicia Mariańska Uczniów Gimnazjum Biskupiego w Pelplinie, Katolickie Stowarzyszenie Ludowe, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Męskiej, Katolicki Związek Abstynentów, Koło Śpiewacze „Halka”, Stronnictwo Narodowe w Tczewie, Teatr Miejski, Teatr Pomorski, Teatr Toruński, Teatr Żołnierski, Teatr Czarodziejski, Teatr Narodowy, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Męskiej w Toruniu, Deutsche Bühne (Teatr Narodowy) oraz Młodzież Gimnazjum z Wilna. Z lat powojennych: Teatr Lubuski im. L. Kruczkowskiego w Zielonej Górze, Państwowy Teatr Dramatyczny im. A. Węgierki w Białymstoku, Teatr Wybrzeże, Teatr Ziemi Gdańskiej w Gdańsku, Zespół Amatorski Z.Z.K w Jabłonowie, Państwowy Teatr Dramatyczny im. J. Słowackiego w Koszalinie, Teatr Ochotniczej Straży Pożarnej w Kowalewie, Stary Teatr im. H. Modrzejewskiej w Krakowie, Amatorski Zespół Teatralny Związku Nauczycielstwa Polskiego, Teatr Powiatowego Domu Kultury w Kwidzynie, Koło Ligi Morskiej w Łasinie, Państwowy Teatr Dramatyczny im. S. Jaracza, Teatr im. S. Jaracza, Państwowy Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie, Słupski Teatr Dramatyczny, Państwowy Teatr Dramatyczny im. J. Słowackiego w Słupsku, Teatr Polski, Państwowy Teatr Dramatyczny w Szczecinie, Amatorski Zespół Teatralny Powiatowego Domu Kultury w Sztumie, Zespół Teatralny Powiatowego Domu Kultury, Zespół Dramatyczny Jednostki Wojskowej, Zespół Teatralnego Domu Kultury Grudziądzkich Zakładów Przemysłu Gumowego, Państwowy Teatr Popularny, Teatr Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu oraz afisze dotyczące Tygodnia Teatrów Polski Północnej, Teatr Miejski, Teatr Amatorski, Scena Studyjna ZASP i Towarzystwo Przyjaciół Sztuki, Państwowy Teatr Ziemi Pomorskiej, Teatr Polski w Bydgoszczy, Teatr Kukiełek RTPD „Baj Pomorski”, Teatr Ziemi Pomorskiej, Państwowe Teatry Ziemi Pomorskiej, Teatr im. W. Horzycy w Toruniu,

przechowywane są także plakaty promujące dany spektakl oraz ulotki szczegółowo opisujące fabułę przedstawienia. Ponadto w zbiorze bibliotecznym znajdują się afisze Festiwalu Teatrów Polski Północnej³³ oraz Ogólnopolskiego Festiwalu Teatrów Jednego Aktora w Toruniu.

Zbiór przedwojennych afiszy teatralnych liczy blisko półtorej setki egzemplarzy, z czego około sześćdziesięciu pochodzi z teatru toruńskiego. Są to głównie afisze z sezonów 1927/1928 i 1928/1929 oraz pojedyncze afisze z lat 1920, 1924, 1931, 1934, 1935, 1936, 1938 i 1939. Ich charakter i wygląd są takie same jak omówionych powyżej afiszy z zasobu AP w Toruniu. W związku z tym warto przyrzeć się bliżej afiszom powojennym. Jest ich w zbiorze Książnicy około trzystu pięćdziesięciu; sześćdziesiąt wydrukowano dla teatru w Toruniu.

Ryc. 8. Afisz z sezonu 1936/1937. Repr. za: APT, TT, sygn. 86

Ryc. 9. Afisz z sezonu 1946/1947. Repr. za: APT, TT, sygn. 90

Afisze Teatru Ziemi Pomorskiej pochodzą z lat 1948–1949. Początkowo były to tygodniowe repertuary (ryc. 10), drukowane w postaci tabel, co zwiększało ich przejrzystość i czytelność. Niektórym repertuariom towarzyszyły oddzielne afisze dotyczące poszczególnych przedstawień, na których znajdowało się więcej informacji – nie tylko data, ale także nazwiska aktorów i współtwórców spektaklu (ryc. 11). Stylistyka tych afiszy była bardzo skromna, jako element graficzny

w tym afisze Festiwalu Teatrów Polski Północnej, Ogólnopolskiego Festiwalu Teatrów Jednego Aktora, Teatr z Šumperka.

³³ Festiwal odbywał się corocznie w latach 1959–1989, szerzej: Z. Butkiewicz, *Festiwal w czasie PRL-u. O Festiwalu Teatrów Polski Północnej w Toruniu (1959–1989)*, Toruń 2004.

stosowano jedynie linie proste i faliste. Zróżnicowane były natomiast ich formaty 300 x 420, 430 x 610, 610 x 860 cm, a nawet, dość nietypowo, 610 x 210 cm. W kolorystyce tła dominowały stonowane barwy, głównie beż i biały, ale zdarzały się pomarańcz i zieleń. Podstawowym kolorem czcionki nadal był czarny. W nagłówku arkusza znajdowała się nazwa teatru, czasem z jego herbem, czyli ozdobnym gryfem. Pod nazwą teatru umieszczano imię i nazwisko dyrektora. Następnie podawano datę i godzinę rozpoczęcia spektaklu, kolejno zaś tytuł, dla wyróżnienia złożony znacznie większą czcionką niż pozostałe informacje. W dalszej części afisza wymieniano nazwiska współtwórców sztuki. Notka u dołu dotyczyła funkcjonowania kas biletowych.

W katalogu biblioteki znajduje się kilka afiszy Państwowych Teatrów Ziemi Pomorskiej lat 1953–1960. Jeden z nich nie ma praktycznie żadnych elementów ozdobnych, oprócz kropek oddzielających wyrazy. Wyróżnia go jedynie format 640 x 950 cm. Jego kolorystykę tworzy pożółkły papier oraz czerwony i czarny odcień czcionki. W górnej i dolnej części afisza są zachowane stałe elementy, tj. nazwa teatru i informacje o kasach biletowych. Pod tytułem przedstawienia znajduje się oryginalny tytuł oraz nazwisko autora przekładu. Niżej widnieją nazwiska aktorów biorących udział w spektaklu, po nich zostali wymienieni współtwórcy sztuki (ryc. 12). Kolejne afisze Państwowych Teatrów Ziemi Pomorskiej pochodzą z późniejszego okresu. W przeciwieństwie do omówionego wyżej, mają elementy ozdobne w postaci gryfów na tarczach, inicjałów nazwy teatru i masek teatralnych, a także prostych linii. W górnej części afisza, w centralnym miejscu umieszczono nazwę teatru, nazwisko jego dyrektora oraz nazwiska aktorów. Niżej informowano o prapremierowym bądź premierowym wystawieniu danej sztuki i jego dacie lub okolicznościach zorganizowania spektaklu. W części centralnej arkusza podawano tytuł sztuki, zawsze złożony wyróżniającą się czcionką, oraz nazwiska twórców spektaklu. U dołu afisza informowano o otwarciu kas biletowych i o zakazie wstępu na sale po rozpoczęciu widowiska. Afisze te miały podobne rozmiary – 420 x 630 cm. Na delikatnym różowym i żółtawym tle drukowano niebieskie i granatowe litery.

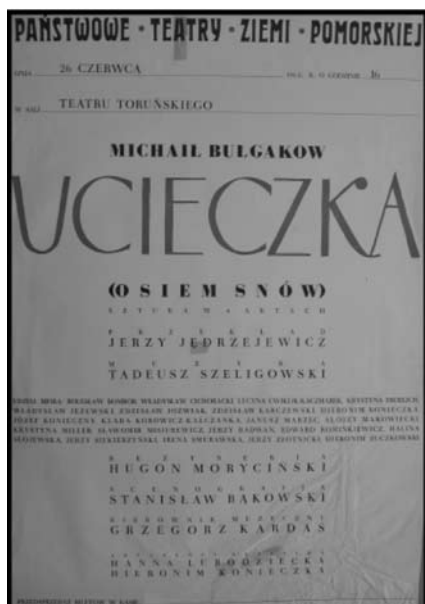
Najbardziej obszerną grupę stanowią afisze Teatru im. Wilama Horzycy. Afisze z lat 1971–1975 były tworzone według określonego schematu (ryc. 13). Standardem tego okresu było wykorzystanie elementów geometrycznych jako elementu ozdobnego. Wielkość większości afiszy wahała się między 470 x 690 cm, pojawiały się także inne rozmiary: 350 x 790, 400 x 900, 500 x 600, 570 x 690, 600 x 420 oraz 700 x 1000 cm. Nazwa teatru pisana była nadal w górnej części, wyróżniał ją format czcionki. W nagłówku podawano także datę i godzinę wystawienia sztuki oraz informację o charakterze spektaklu (prapremiera, premiera). Niżej umieszczano nazwisko autora sztuki lub informowano, z jakiej okazji zorganizowano przedstawienie. Tytuł sztuki zawsze był pisany wielką czcionką. Jeśli wystawiano sztukę zagranicznego autora, często podawano oryginalny tytuł oraz nazwisko tłumacza. Niżej wymieniano obsadę oraz współtwórców spektaklu. Niekiedy afisze uzupełniano informacjami dotyczącymi typu sztuki. W tym okresie pojawiały się także afisze, na których imię i nazwisko dyrektora oraz kierownika artystycznego teatru były umieszczane po lewej stronie. W stopce arkusza informowano o godzinach otwarcia kas oraz o możliwościach zakupu biletów. Kolorystyka afiszy była różnorodna, dwukolorowa, przeważnie połączenie bieli z czerwienią, zielenią, błękitem i pomarańczem. Na wszystkich afiszach używano czarnego koloru czcionki, jedynie tytuł, poza wielkością czcionki, wyróżniał kolor – czerwony, zielony, brązowy i niebieski (ryc. 14).

Ryc. 10. Afisz Teatru Ziemi Pomorskiej w Toruniu.
Repr. za: Wojewódzka Biblioteka Publiczna
– Książnica Kopernikańska, sygn. XXXIX
3125

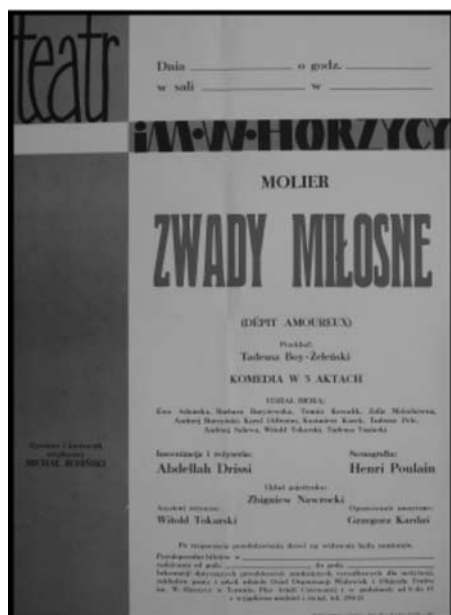
Ryc. 11. Afisz Teatru Ziemi Pomorskiej w Toruniu.
Repr. za: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska, sygn. XXXIX 2474

Ryc. 12. Afisz Państwowych Teatrów Ziemi Pomorskiej w Toruniu.
Repr. za: Wojewódzka Biblioteka Publiczna
– Książnica Kopernikańska, sygn. XXX 586

Ryc. 13. Afisz Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu.
Repr. za: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska, sygn. XXX 415

Ryc. 14. Afisz Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu. Repr. za: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska, sygn. XXX 401

Przedstawiona w artykule analiza dowodzi, że afisze teatralne to bardzo wdzięczny i ciekawy materiał badawczy. Są nośnikami wielu treści, ilustracją zachodzących zmian, specyficznym zwierciadłem danej epoki. Jak pokazała ich charakterystyka, mają dynamiczny charakter, ewoluują wraz z przeobrażającą się rzeczywistością, są niczym kalka odbijająca zachodzące w teatrze zmiany administracyjne. Mogą stanowić punkt wyjścia do badań nad historią teatru lub być jej ilustracją. Toruński teatr ma to szczęście, że jego afisze są gromadzone przez dwie placówki – archiwum i bibliotekę. Część materiałów się pokrywa, ale w większości zasoby te wzajemnie się uzupełniają. Dzięki temu możliwe jest przeprowadzenie tak szczegółowej analizy aktoznawczej, obejmującej tak długi przedział czasu.

Drugim toruńskim teatrem, którego afisze są przechowywane i w bibliotece, i w archiwum, jest „Baj Pomorski”. Zebrany przez autorki materiał pokazuje, że afisze teatru lalek również zasługują na pogłębioną analizę, której efekty warto opublikować. To jednak temat na kolejne opracowanie.

Summary

Theatre posters from Toruń in the collections of Copernicus Library and the State Archive in Toruń

Theatre posters constitute part of the theatre's activity. Originally they play a purely functional role informing about a cultural event, which will take place on a given day and at a given time, in a given venue. With time, however, they become witnesses of the past, showing the history of their creator, his or her profile of activity, and changes taking place in the structure of the creator's performance.

Theatre posters date back to antiquity. They were created by Egyptians, Romans and Greeks. The oldest early modern poster appeared in London in 1429, and it is now kept in the London theatre museum. The history of Polish posters dates back to the 16th or the 17th centuries (researchers cannot agree on the exact century) and is linked with either the Jesuit College or the royal theatre.

Toruń's posters analyzed in the text come from the years 1922–1975 and are stored in the collection of Copernicus Library and the State Archive in Toruń. They were created by the theatre in Toruń. Today it is Wilam Horzyca Theatre, and its

name, the scope of activity, the organizational structure, the profile and character of its activity have changed over the years many times. The posters were discussed chronologically and divided into groups. The authors paid special attention to the content, its structure and the manner it was presented, the format of the posters, their colours, ornaments and iconography. Each group was discussed in detail and illustrated.

The theatre in Toruń is not the only creator of theatre posters in the town. A similar analysis can be conducted in relation to the puppet theatre company Baj Pomorski, which is the issue to be discussed in another article.

Zusammenfassung

Plakate des Theaters in Thorn in den Sammlungen der Kopernikus-Bücherei und im Bestand des Staatsarchivs in Thorn

Theaterplakate gehören zur Tätigkeit des Theaters. Anfangs erfüllten sie eine reine Gebrauchsfunktion, indem sie über ein kulturelles Ereignis informierten, das an einem bestimmten Tag, zu einer bestimmten Uhrzeit, an einem bestimmten Ort stattfinden wird. Mit der Zeit bekamen sie jedoch die Eigenschaften eines Zeugnisses aus der Vergangenheit, indem sie die Geschichte ihres Urhebers zeigten, das Profil seiner Tätigkeit, die in seiner Struktur vor sich gehenden Veränderungen.

Die Wurzeln der Theaterplakate sind schon in der Antike zu suchen, sie wurden von Ägyptern, Römern und Griechen geschaffen. Das älteste neuzeitliche Plakat erschien 1429 in London und ist heute ein Exponat im Londoner Theatermuseum. Die Geschichte der polnischen Plakate reicht bis ins 16. oder 17. Jahrhundert zurück, hier sind sich die Forscher nicht einig, und ist entweder mit einem Jesuitenkollegium oder mit dem königlichen Theater verbunden.

Die im Text analysierten Thorner Plakate stammen aus den Jahren 1922–1975 und werden in den Sammlungen der Kopernikus-Bücherei und in den Beständen des Staatsarchivs in Thorn aufbewahrt. Geschaffen wurden sie vom Theater in Thorn. Heute ist es das Wilam-Horzyca-Theater, doch sein Name, sein Tätigkeitsfeld, seine Organisationsstruktur und auch sein Profil und die Art seiner Tätigkeit änderten sich im Laufe der besprochenen Jahre oftmals. Die Plakate wurden in chronologischer Ordnung mit einer Aufteilung in Gruppen besprochen. Die Autorinnen beachteten den Inhalt, seine Anordnung und die Form der Aufzeichnung, das Format der Plakate, ihre Farbgebung, Ornamentik und die verwendete Ikonographie. Jede Gruppe wurde detailliert besprochen und illustriert.

Nicht allein das Theater in Thorn schuf in der Stadt Theaterplakate. Eine ähnliche aktenkundliche Analyse lässt sich in Bezug auf das Puppentheater „Baj Pomorski“ durchführen, doch ist das schon Material für einen gesonderten Artikel.